

iki şah,

Yeni romandan parça

Hüseyinbala MİRƏLİMOV

Qara Yuluq Osman yaratdığı bəyləyi və həyata keçirənməş arzularını bu dünyada qoyub getdiğindən sonra golocok mühərzi zələrdə Sara Xatunun ağılı məsləhətləri kərə gəldi. Colaaddin Oli sərhədləri genişləndirə bilməsə də, onların mühafizəsi ni möhkəmləndirdi, qoruyub saxladı. Sara Xatun da göründü ki, hələlik tayfa birliyinin güclü geniş horbi yüksəklik üçün kifayət qədər deyil. Ancaq bu güclü sərsitməgə qoymamış, kiçik boyılıyin nüfuzunu daha da gücləndirmək və məhz, öz zamanını gözləmək lazımdı.

Öri - Colaaddin Oli dünyadan köçərək artıq Uzun Hoson adı ilə təmənən, demək olar, boyılıyin horbi işlərinə rəhbərlikda çıxarılmış oğlunun 30 yaşı vardi. Sara Xatun tükü-tükəndən seçən qadın idi, göründü ki, Hoson hansı sorhəddən na qədər hərbi gür saxlayır. Bu real gücün nadən ibarət olduğunu, təhlükənin hərdən peydə olacağının, o, çox yaxşı bilirdi.

Ötraflakı təhlükəli mənbələrin hamisini Hoson özü müsahidə etdi. Onları məqsədini, əsas niyyətlərinin nə olduğunu düşüqtərəfən təyin etdi. Amma Sara Xatun təkcə bununla qanc deyildi. Özü də gizli qüvvə saxlayırdı. Onları ətraf əyalətlərə göndərərək və ayrı-ayrı iddiaları hərbi mərəməti, mövqeyimən aldığı məlumatlar osasında doğrulaşdırırdı. Hər oso da oğlu ilə məsvərat zamanı verdiyi məlumatlar dəha sohñi və mükəmmal olurdu. Faktiki olaraq bir neçə ay dövlətin həm daxili siyaseti, həm də bütünlikdə idarə məxənzimə Sara Xatunun ixtiyarından comləşmişdi. Amma o, yaxşı bilirdi ki, belə davam edə bilməz. Çünkü ayrı-ayrı tayfa ömrələri, lap elə Bayandır nəşrənin yaşca Hoson'dan böyük güclə sahibləri müxtəlif yollarla həkimiyəti öz əllərinə keçirəmkən istayırlar. Bunun üçün onlar golocokdən nələrinə olacağının düşündürmədən niyyətlərinə gerçikləşdirənək üçün fürsət görür, qonşu həkimlərə də xəlvəti olaqə qurmaqlaşdırırlar. Bütün bunları Sara Xatun daxili kusfiyyətini vəsaitəsilə öyrənir və nozərdə saxlayır. Hər necə olsa da, Sara Xatun nocib, xənim-xatın ana idarə, horbiçə deyildi. Düşmən qüvvələr onu zərif bir qadın qiyafəsindən görürdülər və bu da onlara müdaxile üçün

sənəd olğularının da mübahisələri və bərişməzliyi açıq-əşkar duylur, narazılıqlar sezilirdi. Sara homişə söz-söhbətin qızışlığı möqəmdə özünü ortaya atardı. Biliroldən, vəziyyətə nəzarəti üzərinə götürmək üçün. Əvvəlcə konarda dayanı, hər kəsin iddiasının açılacağı möqəmən gözəyir və həmin anda qapını açıp içəri varid olurdu. Beləcə, dillər susur, əllər qılınan qobzosundan donurdu. Sara Xatun yaxşı bilirdi ki, cələ sarayın içindən olğularının bu üçlüyün arasında savaşda Hoson iki qardaşının qabağında sözünü yeməz və ol torpedonin də elini qılınca ilə bir anda

niza çıxan selabla gəmək istəyirsiniz. Ancaq üçünüz bir vadiso doğru yönəlsəniz, gurhagurla axan dağ çayına dönsəniz. Onda sizin qabığıznı heç ne, heç kim saxlaya bilməz.

Sara damşığını ara verdi, oğlanlarına nozor saldı. Hər üçü başını aşağı dikmişdi.

- Hə, niyə dayanırmısınız? Çıxırmış qılınclarınızı, menim gözərinin qabağında vurğun, göstərin hünarəni ananza, başınıza dönmə...

Oğlanları ananı bəkinayılı sözlərinəndən utandırlar. Həc birinin başını yuxarı qaldırmaga casoratı çatırdı. Səssiz sükut savaşının sırlı örtüyünü ananın amirənə səsi kosıb-dəgradı:

- Oturun! - Bu qozəbli, amırano görkəm almış diş aslanın rəngi da avazımızdır.

Birinci Hoson elini qəbəsindən tutduğunu qılıncdan çəkdi. Sonra da o biri qardaşları. Sara Xatun həlo de onun gözərlərinin içərisinə bilməyən övladlarını ayrı-ayrılıqda səzdü. Həc kim dinnirdi. Arada daş süküti vardi. Sara Xatun divardakı Amid boyılıyının xorisi oks olunmuş dana dörəsinə gəştərdi:

- Budur, sizin boyılıyiniz. Birəcə kiçikdən dərisinə güclər sığışır...

Oğlanları bir-birinə üzüno baxdı. Sara Xatun özüne davam etdi:

- Sirvan şübhəyi, ya da Qaraqoyunlu tayfa ittifaqı boyda... Elədirmi?

- Elədir, - deyə oğlanları tösdigələdi.

- Necə məsləhət bilirsiniz? Deyirəm, bolko, bə al içi boyda xoriton - dana dörəsinə üç yero bölik, horonizo bir pay düşsün, golocokdə bir-birinizi qırmayın. Özü də nigaran qalmayın, borabor böliklər,

- dedi və oğlanlarını sızmışa başladı. Həsənin eti ürpəsdi, gözərlər alacaklardı. Soyırıyan ali dədəğimi döşərlərinə arasına alıb sıxıdı, heç ne demdi. Amma o biri qardaşları, deyəsən borabor bölgündə razi qalmışdılar. Yerlərində qurcalındılar. Analarının isə asl niyyətini bilməklərindən susulardı. İşin axırını gözəldilər. Beyinlərdən ağ ilə qarın, yaxşı ilə yamanın qarışığı oğullarının nə düşündürdүünü bilən Sara dəha kinaya ilə yox, açıq-əşkar qozəbli səhəbatına davam etdi:

- Buyurun, üstündə çarpışdırığınız, bir parça dana dörəsinə Qaraqoyunluşlardan hissətən. Davam gotiro biləcəksiniz? Dörd tarofınız yağı düşməndir. Dündür, hələlik Osmanlınlı başı möğribə qarışır, amma gör neço asanlıqla tora düşərsiniz. Loşkorından bir bəlük göndərən birinizi öz

asasınız. Sizdən bir-birinə hərəkətən yanaşın. Sağlamlı mətbəhsizlərə qapı açır, fikri duraldır. Çalışın, düzlük almamız olsun, somimiyətiniz imasınsın. Bir də son dəfə təsəffürat, hər hansı bir anlaşılmaçıq bas verə, o daqıcı qılınca ilə atınamayı. Birinizdən olanda, o birinizi su olun...

Sara Xatun elini uzadıb. Hosonun qələbəndən çıxdı. Düz böyründə oxlaşdırıldı. O biri ciyərparolörinə də baxışın ilə novatız göstərdi.

* * *

Anid boyılıyının saray iqamətgahı və qadın məhəbbətlərə sevirdi. Qəlbində hər üç oğulun öz yeri vardi. Ancaq boyılık ənənələrini qorumaqda, ölkəni idarəetməkdə təkcə anahətissi kara gəlmirdi.

Bir ana kimi Sara Xatun hər üç oğulunu dərin məhəbbətlə sevirdi. Qəlbində hər üç oğulun öz yeri vardi. Ancaq boyılık ənənələrini qorumaqda, ölkəni idarəetməkdə təkcə anahətissi kara gəlmirdi. İndi müxtəlif taroflara çökən oğlanlarının ipini yığıb, onların güclərini bər moçraya yənəltmək vacibdən-vacibidi.

- Hə, oğlanlarını sizin hər biriniz eyni dağın köksündən qaynayıb çıxan bulaqınız, indi horoniz bir tarofa oxmaq, qabağı-

şimkdiricə bir istək baxş edirdi. Onlar bir qadının təbəliyində yaşayın və gücləndəkən boyılıy tanımış belə istəmirdilər. Sara Xatun hiss edirdi ki, onun gözəldiyi möqəm artıq gəlib çatıb.

* * *

Anid boyılıyının saray iqamətgahı və qadın məhəbbətlərə sevirdi. Buna baxmayaraq, bəyli boyılık bu təməraqsız, adı görünən saraydan idarə olunurdu. Ayri-ayrı tayfa birləşkənlərin başçıları, əmirlər Saranın oğlanları ilə dənüşərək öyrəşdilər. Təhlükə artıq qapının ağızınacan galib çıxmışdı. Çünkü məsvərit üçün bir yərə yığı-

iki sultan

- Zənnim momi aldاتmrsa, qolmazdan qozabi, düşünceniz, dən kini-küdürü silib atdırınız.

- Hə, eldər, ana.

- Cox doğrudur, ana.

- Öğər hər hansı ana üç övladın arasında birlik görürsə, demək o ana xoşbəxdir. Mən dəindi özümü xoşbəx sanıram. Həminin alla qurmuşunuz, amma manım üçün dünyaya gərdiyim. Tanrıının kəməyi ilə baya-başa yetirdiyim sevgili bala-rımsızı. Dayolun olatasında böyüdüsən, gəlininiz daim yənimdə keçib, hər birinizin xasiyyətinə, bacarığına, təbatiyin bələdini. Bax, Üvəys nəcəf bacarıqlı təciarət adəmidir, alış-veriş-dən başı çıxır, pul-para qazanır. Onun sayosunda çoxlu golr götürməyimizi bilirom. Bunsuz qoşunu, boyılıy neccə saxlamış olar? Elə Cahangirin özü, saray qayda-qanunlarını dərinəndən, köklü-köknəli mənimseyib. Dəvan, qayda-qanun məsololərlindən səriştədir, adəlatlidir.

Sakitliyi, birləşməli hiss-

mehriban dolansa, onası bayılıyın taxtına onu otuzduracaq. Sarı Xatun özü də anlayardı ki, qara sel kimi onların üstüne golon qüvvələrdən boyılıy yalnız Həsən qoruya bilər.

- İndi har üçünənaya qalxin, mon istoyırem ki, özüntüz qənatı geləsiniz. Bayandur nəsilin şəmni-şəhəretini qılıncı ilə qorumağı kimə tapşırıq? Kim ölkənin ticarətini idarə etəsən? Daxili qanun-qayda məsololunu, vergi-momur, idarəetmə işlərinə kim baxın?

Üvəvolca Üveys:

- Ticarət ilə övvəldən mon-nim boyuna biçilib, - dedi və güldü.

- Sonra da Cahangir başını qaldırdı:

- Monim işim ağır olsa da, zənn edirim ki, anam arxamdı, kömək edəcək...

Həsən irali golib, qardaşlarının hoynuñu quecaqlayıb, üzlərindən öpü. Sonra da qılıncı çıxarıb, hər iki əlinin üstündə anasının qabağına tutdu:

Sara Xatunun icazəsi ilə vəsait ayrıldı.

... Bir ilə qodor vaxt keçmişdi. Bu müddət orzindo boyılıyın sorhadalarını goruya qüvvələr möhkəmləndirilmiş, hölilik məhdud sayıda olsa da, süvari və ali qoşun dəstələri yaradılmışdı. Əlbəttə, bütün burlar hələ kifayət qodor gic-qüdrət demək deyidi.

Sara Xatun intizərlərə oğlunu gözləyirdi. Öz otığında sakito oyoşmış və kianosu da yanına buraxılamadığı təşvişmişdi. Adəton boyılıyın işlərə bağlı on müümə məsololuların müzakirəsi üçün o, əzli oğlunun - Uzun Həsənin yanına gedərdi. Həm yaxşı bolıllı olurdu ki, müümə dövlət məsololları müzakirə olunur, Bu zaman Uzun Həsəno anası aradı: - Sənədli kicili məşyərətən sonra cəhət-əyəvəndə boyılıyın müümə adamları da doven edildi. Məsolonun məhiyyətinin açıqnamə tarəfləri haqqında onlara da müfəssəl malumat verilər və müyyən tədbirlər plan hazırlan-

Sara Xatun şübhələrini boğur, məsolonun məhiyyətinin daha qoliz olacağının hissiyatına yaxın buraxmaq istəmirdi. Bu, bəlkə də, analitik hissindən doğan hal idi. Cahangir mirzənin boyılıyın başçılığı iddiasında olduğunu unutmağa çalışırdı. Anəqədən mənşələrinən əksinə, boyılıyın başçılığı iddiasında olduğunu qoşub onura da bilmərik.

İndiki vəziyyətdə boyılıyın etrafı elədir ki, cəvik süvari alay bu yerdələrdə iş görə bilər. Piyadaların long horakatı cə bəri başdan möglübliyəti dəvətdə.

Bir gün yənə Sarı Xatun bu düşüncələrin buralığında var-gol etdiyi zaman qulluqlu içəriyə girdi: "Boyluyın başçı - oğlunu, uzun Həsən golib", - dedi.

Sara Xatun oyoşdiyi taxtda

yərini bir az da rəhatlaşdı və işarə etdi: - Gəlsin!

Uzun Həsən içəriyə girdi və adımlarla anasının hüzüruna doğru yerdə:

- Salam olsun, şorəfli anam-zat!

Anasının ona doğru uzanın əlini öpüb gözünün üstüne qoyma. Sara Xatun oğluna yer göstərdi, oturmaq topluksı elədi.

Uzun Həsən bir qodor aralıda yərini rəhatlaşdı, anası onu yaxına çağırı:

- Gal, bura, yanında otur, - dedi.

Uzun Həsən söhbətə qəsdən özü başlamadı. Çünkü anası yəğmişdi. Əgər onun özü anasının yanına gəlməsi olaysa, mülaq-səhəbəti soruşur, oğlanı bilmək istoyordı. Axi anası cənə nadir hallarda onu yanına çağırardı. Elə o biri oğlanları da ağıbçıyı tez-tez narahat etməzdilər.

- Ho, oğlum, vaxt yaxınlaşır,

- Sarı Xatun dərinəndə noş alı, hissən oğlunu ki, söhbətə başlangıç çətinlik çəkir.

Uzun Həsən siyasetdə az-əcər borkimis arif adan idid. Köləmən mövzü ahəmiyyətin itirməmişdi. Anası ilə ovollar də boyılıyın golocakda sorhadalarını genişləndirmək haqqında söhbətə olmuşdu, lindi qadının noyi nəzərdə tutduğunu gəydə alı-

- Ana, narahatlığını başa düşürəm. Anama bu işdə tolosmək yolverilməzdir.

- Gecikmək do qobahat...

- Bizi çoxlu döyüş atları lazımdır. Öz iləxərlərimiz sayın arırmış üçün vaxt toləb olunur. Qonşu ölkələrdən hölökli bəs-hədo gerçək addun aimaq inka-

nımız möhduddur. Həm də biz ilxi halmda cins at alıb gətirməli olsaq, bədkən qonşularımız duyuq düşər: bunu tez hiss edər, hazırlıq işlər aparıldığını düşünor, başqa somto yazar.

- Düz deyirən, oğlum, - ana daba bayaqki kimi quru və rəsmi danışmadı, lakin olmazı olmazı üstüne qoşub onura da bilmərik. İndiki vəziyyətdə boyılıyın etrafı elədir ki, cəvik süvari alay bu yerdələrdə iş görə bilər. Piyadaların long horakatı cə bəri başdan möglübliyəti dəvətdə.

- Bas onda no idarət təkürən? - Uzun Həsən düşünüb-dəndigələrini bir torəfa qoşub, anusının fikrini öyrənmək istədi.

- Menim istoyımdı qısa, boyılıkda bacarıqlı adamlar çoxdur. İndiğin işfəsi başçılarını çağır. Lazım golso, ehtiyat üçün xanumların ixifiyərənən olan qızılızıytı oşyalılarını da sərf etmək olar. Onları girov kimi ver, qoymuxlüf eyalətlərdən sərvərlər üçün at alıb gotisirənlər. Şən indidən gizlin təlimləri başla.

Uzun Həsən fırṣatı əldən vermemiş, işini chiyatlı tətbiq, xırda təlimlərə başlamışdı. Doğrudur, hərb-işinən o qader də yaxşı getdiyi demək olmazdı. Çünkü orduya cəlb elemək istədiyi parəkondə qıvvələrin xeyli hissisi müxtəlif bəhənlərənən çəkilişdən yaxınındı. Əltatımdan öyrənmişdi ki, boyılıkda müüzət sahibi olan adamlardan, əgər belə demək mümkün idisi, özləri-ni şübhəli-aparanlar Sobhiyyo-xanın yaxın adamlarıdır, qohumları və tarafəkəsləridir. Orası da yaxşı miləm idisi ki, sözünün qəbığında söz dəyilmeçon. Səlo biyyo xan Cahangir mirzəzinə təbəliyindəydi. Cahangir mirzo boyılıyın daxili əmrin-əmaliyətin qorunmaq adı ilə olutluşuna cəvik bi dəstə hazırlamağı təşvişmişdi. Demək olar. Uzun Həsənin çağırışından yəmanımların hamısı Sobhiyyo-xanın etrafında comşusmuşdı. Indi bu barədə, no Uzun Həsən anasına bir söz deydi, budi, no da Sarı Xatun oğluna şübhələrinən aib-agardır. Hər halda məsolonun qoliz tarçoflarını aña, di bürdə, ölü da. Sadəcə, hələ oldu tarçılar olmadvandı; məsolonun əsləndən vətənətülkü, sükütlə keçirdilər.

edən Sarı Xatun oşl motloba keçdi.

- Sırr deyil ki, qoşunun içində Həsənin böyük nüfuzu var. Aşiq-kosmoy, təsir etməyi bacarı. Həsən olmasa, ağız iqtisət kosmoyun sorkobordor bir anda alomi qarışdırar, qapımızda at oynadılar.

Sara Xatun xarakterə möhkəm idi. Ciddi məsələ ortaya atıldı - şəxsiyyət göstərirdi. Elə indi də oğlanları bu gün boyılıyın taxtında əyəşmiş ananı yox, qatıyyətli, ədalətli bir hakimi gördüklərindən məmmənluq hiss edir. güvəncə duyurdular.

- Ana, şükrü qadın Allaha, mon Bayandur nəsilin golocok qidarıntını idindən görmərəm...

Ananın gözleri doldu, yanğınlardan mirvər damılaları - kim sütünlən göz yaşlarından arıq qürür, ümید və aydınlıq boyalamırdı.

* * *

Tariix XV əsrin ortalarına longimodiy bir sərülü çatmaqdaydı. Boyılıyın təcəvarə işlərini, eləcə də digər xərci iqtisadi olalıqlarını anası Sarı Xatunun məsolohetləri Uzun Həsən qardaşı Üveys mirzəye təşvişmişdi. Az vaxt orzindo Sarı Xatun Qara Yulqu Osmanlərdən qalan qızılları dövriyyəyə buraxırmış və bunun da sayosunda Üveys mirzənin əlahiyyə-büdcə imkanları bir az da artmışdır. Sarı Xatun tokeo saray məmənələrinin həsablamalarına arxayın olmur, gölir-çoxarı özü də daim nəzarətə saxlayır. Artıq boyılıyın xəzinəsin kifayət qadər golir olmudur. Xəzinədə toplanan pul eiddi şəkilidə qorunur, yalnız zənuri hallarla oləvə xərc toləb olunanda,

nardı.

Boyluyın yərliyəndəki nümayəndələrinə və iqamətgahının divanı, qayda-qanun işlərinə Cahangir mirzo rəhbərlik ediyindən onhamiyət kobs edən müümə məsololuların məşvərətindən o da konarda qalmırdı. Tədbirlər üçün ayrlan maliyə vəsaitləri aidiyyəti olan qurumların itixiyan veriliirdi. Şübhəsiz, Cahangir mirzo dəhaçox pay görürdürdü. Hər kəs vəsaitin haraya, nəcər xərcənməsi haqqında dəqidə hesablaşdırma sonda Sarı Xatun inandırdı.

Sarı Xatun axır vaxtlar hiss edirdi ki, Cahangir mirzo qodorlarda artıq xərc toləb edir. Nə qodor oşşalndırsada, her haldə Sarı Xatunda bir narahatlıq yaranırdı. Ama mənkinli onu dərişməgə qoymur, məsolonu aib-agardır. Bunu hər dəfə oğlumun tamahı ilə əlaqələndirir. Hər kəs vəsaitin haraya, nəcər xərcənməsi haqqında dəqidə hesablaşdırma sonda Sarı Xatun inandırdı.

Sarı Xatun axır vaxtlar hiss edirdi ki, Cahangir mirzo qodorlarda artıq xərc toləb edir. Nə qodor oşşalndırsada, her haldə Sarı Xatunda bir narahatlıq yaranırdı. Ama mənkinli onu dərişməgə qoymur, məsolonu aib-agardır. Bunu hər dəfə oğlumun tamahı ilə əlaqələndirir. Hər kəs vəsaitin haraya, nəcər xərcənməsi haqqında dəqidə hesablaşdırma sonda Sarı Xatun inandırdı.

- Gecikmək do qobahat...

- Bizi çoxlu döyüş atları lazımdır. Öz iləxərlərimiz sayın arırmış üçün vaxt toləb olunur. Qonşu ölkələrdən hölökli bəs-hədo gerçək addun aimaq inka-